

Piet Houben*

Vakbonden over vrede en ontwapening

Binnen de Federatie Nederlandse Vakbeweging (de FNV) cirkuleert sedert mei 1981 een discussienota over vrede en ontwapening en de betrokkenheid van de FNV daarbij.¹ Met deze discussienota (opgesteld door het federatiebestuur van de FNV) in de hand diskussiëren FNV-leden over vrede en ontwapening. De bedoeling is dat deze discussie uitmondt in een standpuntbepaling van de FNV als geheel in februari 1982.

Onderdeel van deze discussie vormen de op talrijke plaatsen in Nederland georganiseerde bijeenkomsten van FNV-leden en -kader. Zo ook de door de Woodbrookers georganiseerde discussiedag op 5 september 1981 over: *'Hoe voer je de vredesdiskussie in je FNV-bond?'*. Het nu volgende artikel is een gewijzigde versie van mijn inleiding op deze discussiedag. Hoofddoel van dit artikel is het verschaffen van informatie over ervaringen van buitenlandse werknemersorganisaties met de problematiek van vrede en veiligheid.

Het artikel valt in vier delen uiteen:

- de standpunten van internationale werkenemersorganisaties op het gebied van vrede en veiligheid;
- de standpunten van verschillende nationale vakcentrales en vakbonden (met name voor de VS, Groot-Brittannië en de Bondsrepubliek Duitsland);
- een overzicht van vakbonds- en werknemersactiviteiten betrekking hebbend op het gebied van vrede en veiligheid;
- een puntsgewijze opsomming van datgene wat uit het bovenstaande voor de Nederlandse situatie en met name voor de FNV van belang is.

*Katholieke Universiteit Nijmegen,
Projekt *Wapenproduktie en
werkgelegenheid in Nederland*.

1. Federatie Nederlandse
Vakbeweging, *Voor vrede en*

*ontwapening. De betrokkenheid van
de FNV. Discussienota over
vraagstukken van vrede, veiligheid en
defensie*, Amsterdam 22 mei 1981.

1 Standpunten van internationale werknemersorganisaties²

Na de tweede wereldoorlog wordt de wereldomvattende *World Federation of Trade Unions* opgericht. In deze wereldfederatie, in Nederland bekend onder de naam *Wereld Verbond van Vakverenigingen* (WVV), zijn kommunistische en niet-kommunistische vakbonden en centrales verenigd. De opkomende koude oorlog maakt al snel een eind aan deze wereldverbroedering. Het Marshall-plan is de directe aanleiding voor de breuk. In 1949 valt het WVV uiteen en er ontstaat een kommunistische tak, die de oorspronkelijke naam blijft houden (WFTU), en waarvan onder andere de Franse CGT en de Italiaanse CGIL lid blijven.

Daarnaast ontstaat er een tweede, niet-kommunistische, wereldorganisatie: de min of meer socialistisch georiënteerde *International Confederation of Free Trade Unions* (ICFTU). In Nederland is deze organisatie bekend onder de naam *Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen* (IVVV, met eind 1979 ruim 70 miljoen leden³). Het NVV is van het begin af aan lid geweest van deze organisatie.

De slogan van het IVVV is in die begintijd: 'Brood, Vrede en Vrijheid'. Het IVVV, dat opgroeit in de koude oorlogssfeer, heeft zich regelmatig uitgelaten over het vraagstuk van vrede en veiligheid, en doet dat op een wijze waaruit een fel anti-kommunisme spreekt. Zowel in de doelstellingen van het IVVV, zoals die zijn vastgesteld op het kongres in 1949, als in de herziene doelstellingen van het negende wereldkongres in 1969 is sprake van "het koördineren van de verdediging van de vrije vakverenigingen tegen totalitaire (i.c. de Oosteuropese regeringen en vakbonden – PH) of andere arbeidersvijandige machten."⁴ Het is in dit verband interessant te wijzen op een studie over de houding die het NVV in die tijd inneemt.⁵ Hieruit blijkt onder andere dat het NVV een van de felste voorstanders van de Marshall-hulp is en dat het zich zeer

2. De gegevens over de geschiedenis en opbouw van de internationale werknemersorganisaties zijn afkomstig uit: Margaret Stewart, *Trade Unions in Europe*, Epping (Essex) 1974, met name deel 1 hoofdstuk 3: 'International organizations'; B. Nelissen, 'De internationale vakbeweging', in: T. Akkermans (red.), *Facetten van vakbondsbeleid*, Alphen a/d Rijn 1977, p. 167-182; Nick van Liere, *Het NVV en de oost-west tegenstelling, van koude oorlog naar*

ontspanning, Cahier 15 Studiecentrum voor Vredesvraagstukken, Jrg. 5 nr. 2, aug. 1979.

3. Tenzij anders vermeld komen de gegevens over de ledentallen van de verschillende organisaties uit: Margaret Stewart, *op.cit.* (voor zover het opgaven van vóór 1974 betreft); Het adresboek van het IVVV (losbladige uitgave).

4. B. Nelissen, *op. cit.*, p. 174.

5. Nick van Liere, *op. cit.*

sterk afzet tegen kommunistische vakbonden. Met het inzetten van de ontspanning in de wereld, mede gebaseerd op de onderkenning van het gemeenschappelijk belang dat de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie hebben in het voorkomen van een kernoorlog, verandert de houding van het IVVV stapje voor stapje. Markant punt in deze ontwikkeling vormt het uittreden van de Amerikaanse vakcentrale AFL/CIO uit het IVVV aan het eind van de jaren zestig, naar aanleiding van de vervreemding die ontstaat ten opzichte van het AFL/CIO als gevolg van haar ondersteuning van de Amerikaanse oorlogvoering in Vietnam. Binnen het IVVV valt daardoor een sterke rem weg op het onderhouden van contacten met de kommunistische vakbeweging. Het IVVV spreekt zich tenslotte in 1978 uit voor omschakeling van wapenproductie naar civiele productie (*konversie*) en rechtvaardigt dit door te zeggen dat "de eskalatie van de militaire uitgaven een ernstige bedreiging voor de wereldvrede is en bovendien een grove onjuiste verdeling van de schaarse economische middelen vormt."⁶ In deze verklaring van het IVVV wordt overigens een groot deel van de aanklacht besteed aan opmerkingen over een aantal op dat moment bestaande brandhaarden in de wereld (Midden Oosten/Cyprus).

Daarnaast is er door een aantal met het IVVV verbonden beroepssecretariaten gestudeerd op de problematiek van vrede en veiligheid. Het meest omvangrijke werk wordt in dit verband geleverd door de *International Metalworkers Federation* (met momenteel ruim 14 miljoen leden). In 1979 geeft de IMF een overzicht⁷ uit over vakbonden en wapenindustrie, waarin onder andere wordt gewezen op de nadelige invloed van hoge bewapeningsuitgaven op de economische groei, op de inflatie en op de omvang van de werkgelegenheid. Daarnaast wordt gewezen op de noodzaak van konversie. In het overzicht staan verder de standpunten van verschillende bij de IMF aangesloten bonden en het gezamenlijk standpunt van de IMF vermeld, zoals dat tot stand komt op het kongres in München in 1977. In tegenstelling tot het concrete karakter van het inhoudelijke gedeelte van het overzicht munten de gezamenlijke uitspraken uit door algemeenheid.

Naast het IVVV bestaat er ook een christelijk georiënteerde wereldorganisatie: de *World Conference of Labor* (WCL). In

6. Overgenomen uit punt 11 van de IVVV-verklaring van 1978, zoals die is opgenomen in de FNV-nota *Voor vrede en ontwapening*.

7. IMF Central Committee, *Metalworkers Unions and the Armament Industry. An Inquiry of the Impact of Armament Production on Employment*, februari 1979.

Nederland heet de WCL het WVA, het *Wereldverbond van de Arbeid*. Het WVA heeft momenteel ongeveer 12 miljoen leden. Tot eind 1980 was het NKV lid van het WVA. Het WVA heeft mijns inziens een iets radikaler standpunt dan het IVVV; het benadert de problematiek iets fundamenteeler⁸, terwijl het IVVV meer op het recente gebeuren ingaat. Het WVA "eist een algemene, gelijktijdige en gecontroleerde ontwapening en een versterking van het gezag en van de aktiemiddelen van de UNO" (1973), en het "vraagt aan al zijn aangesloten nationale en professionele organisaties, krachtige akties voor de volledige verwezenlijking van deze doelstellingen te ondernemen."⁹ Voor de duidelijkheid: noch het IVVV, noch het WVA pleiten voor het doen van eenzijdige stappen. Hierbij aansluitend is het interessant erop te wijzen, dat de diskussie over vrede en veiligheid binnen de FNV voor een belangrijk deel aangezwengeld wordt door het NKV. Dit houdt wellicht verband met het radikalere standpunt van het WVA en met met de steeds kritischer wordende houding van kerken tegenover de kernbepapening, terwijl het NVV langere tijd in haar anti-kommunisme gevangen blijft.

Op Europees niveau spreekt de *European Trade Union Confederation* (het EVV= *Europees Verbond van Vakverenigingen*), waarbij de FNV (voorheen zowel het NKV als het NVV) is aangesloten, zich in april 1976 uit voor internationale ontspanning op basis van de overeenkomsten in Helsinki, en het roept alle Europese werknemers op om de standpunten van het EVV op het gebied van vrede en veiligheid aktief te ondersteunen¹⁰

Tot slot kan nog gewezen worden op de recente stellingname (juni 1981) van de EMF (*European Metalworkers Federation* in de EEG). De EMF spreekt zich uit voor een beperking van de wapenexport en wijst op de dubbele taak van vakbonden op het gebied van vrede en veiligheid: *bewustwording en reële belangenbehartiging*¹¹.

8. Het WVA stelt zich in het algemeen, althans in woorden, iets radikaler op dan het IVVV. Zie: B. Nelissen, *op. cit.*, p. 177.

9. *De ontwapening en de omschakeling van de wapenindustrie teneinde de vrede in de wereld en de veiligstelling van de werkgelegenheid voor de betrokken werknemers te verzekeren*, Resolutie

aangenomen door het XVIIIe Congres van het WVA, september 1973.

10. Aktie-programma Europees Verbond van Vakverenigingen, april 1976, punt 8.

11. EMF, *Joint Basic Document of the European Metal Unions on the Limitation of Arms Exports*, Brussel, 19 juni 1981.

2 Standpunten van nationale vakbonden of -centrales

2.1. De Verenigde Staten van Amerika¹²

De grootste Amerikaanse vakcentrale de AFL/CIO (*American Federation of Labor/Congress of Industrial Organizations*), die in 1955 is opgericht en in 1976 meer dan 20 miljoen leden telt, in ongeveer 200 vakbonden, staat bekend om haar diep anti-kommunisme, haar koude-oorlogsdenken, haar patriottisme en haar bereidheid tot samenwerking met de werkgevers. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de AFL/CIO zich uitspreekt tegen verlaging van wapeningsuitgaven: dit zou ten koste gaan van werkgelegenheid in de Verenigde Staten en het zou de Russen alleen maar in de kaart spelen.

Er is al gewezen op het uitreden van de AFL/CIO uit het IVVV. Momenteel zijn er evenwel onderhandelingen gaande die hoogstwaarschijnlijk tot een herintrede van de AFL/CIO in het IVVV zullen leiden. In hoeverre dit de standpuntbepaling met betrekking tot de problematiek van vrede en veiligheid zowel van het IVVV als van de AFL/CIO zelf zal beïnvloeden is moeilijk te zeggen.

Binnen de AFL/CIO komt een klein aantal bonden tot uitspraken die duidelijk afwijken van het algemene standpunt. De belangrijkste bond in deze is de IAM, de *International Association of Machinists and Aerospace Workers*, met ongeveer 13% van de leden werkzaam in de wapeningsproductie (88.000 van de 700.000 leden).¹³ Winpisinger, de president van de IAM, is een uitgesproken voorstander van ontwapening en konversie. Hij wijst met name op de negatieve invloed van wapeningsuitgaven op de civiel-technologische ontwikkeling, en daardoor op de economische groei als geheel; hij wijst de wapeningsuitgaven aan als een inflatie-machine en last but not least maakt hij duidelijk (mede op basis van een door Anderson in opdracht van de IAM verrichte studie¹⁴) dat wapeningsuitgaven ongunstig zijn voor de werkgelegenheid van leden.

Een andere, nog grotere bond die negatief staat tegenover verhoging van wapeningsuitgaven is de UAW, de *United Automobile, Aerospace and Agricultural Implement Workers Union*. De UAW heeft momenteel 1,2 miljoen leden en is geen lid van de AFL/CIO. Met name de vroegere president van de UAW, Walter Reuther, is zeer actief op het gebied van

12. Zie: Piet Houben, KVB, Cahier 20 Studiecendum voor Vredesvraagstukken, Jrg. 6 nr. 3, februari 1981, pp. 17-23 en pp. 135, 136.

13. Marion Anderson, *The Impact of Military Spending on the Machinist Union*, 1979, p. 2.

14. Marion Anderson, *op. cit.*

konversie-voorstellen. Al tijdens de tweede wereldoorlog doet hij zijn eerste voorstellen op dat gebied. Hoogtepunt is het jaar 1969, waarin Reuther met steun van belangrijke 'liberal' politici zijn voorstellen voor de Senaat brengt. Helaas echter zonder succes (denk aan de Vietnam-oorlog).

De strategie van de meest actieve bond op dit moment, de IAM, is er een van het scheppen van zo gunstig mogelijke wettelijke randvoorwaarden voor konversie op bedrijfsniveau, onder andere door middel van amendering van bestaande wetten met hulp van goed gezinde Congress-leden. Ook schenkt het IAM in het kader van haar scholingsprogramma aandacht aan de problematiek van vrede en veiligheid.

Voor de duidelijkheid ten slotte nog dit: verreweg de meerderheid van de Amerikaanse vakbonden is tegen verlaging van de bewapeningsuitgaven, deels uit patriotische, deels uit werkgelegenheidsoverwegingen. Hun motto is: *Don't bite the war that feeds you.*

2.2. Groot-Brittannië¹⁵

Men zou de Britse vakbeweging globaal kunnen karakteriseren als zijnde min of meer vrij van ideologische verschillen; er is één nationale centrale, de *Trade Union Council* (TUC) met 11 miljoen leden. Struktureel vormt de Engelse vakbeweging een lappendeken van vele organisaties van verschillende types en van verschillende omvang. De TUC kent (1972) 17 bonden met meer dan 100.000 leden. Deze bonden verenigen in zich plus minus twee/derde van de meer dan 10 miljoen leden op dat moment.

De twee grootste bonden van de TUC, te weten de *Transport and General Workers Union* (TGWU) en de *Amalgamated Union of Engineering Workers* (AUEW), met in 1972 respectievelijk 1,6 miljoen en 1,2 miljoen leden, hebben zich uitgesproken over de problematiek van vrede en veiligheid. Zij hebben dat gedaan na lang aandringen van hun leden, werkzaam bij onder andere *Lucas Aerospace*, *Vickers* en *Rolls Royce*. Bij deze ondernemingen zijn in die tijd de werknemers al op praktische wijze bezig met de ontwikkeling van konversieplannen. De bonden kunnen niet langer achterblijven. Hierop kom ik straks terug. Tevens worden de betreffende Britse vakbonden op het spoor gezet door de discussie binnen de *Labour Party* over verlaging van de bewapeningsuitgaven, zoals die in 1977 begint. Beide bonden spreken zich uit voor ondersteuning van de konversie-initiatieven bij genoemde bedrijven

15. Zie: Jan Prins, *Konversie in West Europa. Diskussies over wapenproductie en werkgelegenheid*,

Cahier 21 Studiecentrum voor Vredesvraagstukken, Jrg. 6 nr. 4, februari 1981, pp. 32-57.

en voor verlaging van bewapeningsuitgaven in het algemeen. De TGWU doet overigens ook al tussen de twee wereldoorlogen in (in 1931) een uitspraak in deze richting.

De TUC zelf spreekt zich in 1965 al uit over de wenselijkheid van konversie. Verder houdt de TUC zich voornamelijk bezig met de problemen van de nucleaire ontwapening. In september 1981 spreekt de TUC zich uit voor eenzijdige denuklearisatie van Groot-Brittannië.

2.3. De Bondsrepubliek Duitsland¹⁶

Na de tweede wereldoorlog moet in de BRD een vakbeweging opgebouwd worden. Onder andere met hulp van de Britse TUC slaagt men erin een sterke, samenwerkende en democratische vakbeweging op te bouwen. Er ontstaan 16 hoofdorganisaties die in 1949 samen gaan werken in de *Deutsche Gewerkschaftsbund*, de DGB (1977: 7,5 miljoen leden).

Na een eerste uitspraak van de DGB in 1950 wordt in 1979 in de brochure *Zum Antikriegstag* door de DGB opnieuw een duidelijk negatief oordeel uitgesproken over verhoging van de bewapeningsuitgaven in de BRD, waarbij deze niet alleen op basis van morele en internationaal politieke overwegingen wordt afgekeurd, maar ook op basis van economische argumenten met betrekking tot de werkgelegenheid en de exportontwikkeling. De DGB eist verlaging van de bewapeningsuitgaven en verschuiving van de prioriteit van militair onderzoek en ontwikkeling naar civiele R & D.¹⁷

Voorafgaand aan deze standpuntbepaling van de vakcentrales in de BRD is al sedert het midden van de zeventiger jaren sprake van kritische standpuntbepalingen van twee relatief kleine bonden (de *IG Druck und Papier* en de *Gewerkschaft für Holz und Kunststoff*, respectievelijk 140.000 en 120.000 leden in 1972) en van de grootste Duitse bond (de *IG Metall*, momenteel 2,7 miljoen leden). De *IG Druck und Papier* en de *Gewerkschaft für Holz und Kunststoff* spreken hun bezorgdheid uit over de toename van de wapenuitgaven (de BRD is overigens pas zeer laat serieus met de herbewapening begonnen) en over de pogingen om de exportbeperkingen met betrekking tot wapens te verminderen. Daarbij wijzen ze op het feit dat de BRD juist haar grootste economische groei kende in de periode waarin de bewapeningsuitgaven laag waren.¹⁸

16. Jan Prins, *op. cit.*, pp. 76-90.

17. DGB, *Vorschläge zur Abrüstung in der Bundesrepublik Deutschland. Gedenkschrift zum Antikriegstag am 1.9.1979.*

18. Jan Prins, 'Vakbond stelt werk boven ontwapening. Ontspanningspolitiek in de wapenindustrie', in: *Oost Europa Verkenningen*, nr. 53, februari 1981, p. 28.

In 1976 en 1977 komt de *IG-Metall* (80% van de werknemers in de wapenproductie is hierin verenigd) in botsing met een groep leden (de *Arbeitskreis Arbeitnehmer Wehrtechnischer Unternehmen*¹⁹), die van de Bondsregering eist dat zij gunstiger voorwaarden voor de wapenproductie in de BRD realiseert (onder andere door vermindering van de exportbeperkingen). De *IG Metall* reageert door een tegenovergesteld standpunt in te nemen. Ze verklaart vermindering van de exportbeperkingen voor wapens uit politieke, morele, economische en sociale overwegingen onaanvaardbaar.²⁰ In april 1981 herhaalt een bestuurslid van de *IG Metall* dit standpunt.²¹

2.4. Overige landen

Van de volgende buitenlandse centrales en bonden is bekend dat zij zich uitgesproken hebben over de problematiek van oorlog en vrede:
– De Finse vakcentrale *SAK* (met in 1974 bijna 900.000 leden); in opdracht van de *SAK* heeft de Finse vredesonderzoeker Lindroos een overzichtsstudie van gewicht gemaakt, waarin per land ingegaan wordt op de invloed van bewapeningsuitgaven op de omvang en de aard van de werkgelegenheid, en waarin een overzicht gegeven wordt van konversieopgingen tot nu toe.²²

– De Franse *Confederation Générale des Travailleurs*, de CGT (kommunistisch georiënteerd, lid van de eerder genoemde *World Federation of Trade Unions*) heeft in 1977 een verklaring uitgegeven tegen wapenhandel en voor arbeidsplaatsenscheppende civiele productie.

– Tot slot komt de Italiaanse *Federazione Lavoratori Metalmeccanici* (800.000 leden volgens de laatste opgave) in 1979 tot de konstatering dat haar betrokkenheid bij de leverantie van wapens aan derde wereldlanden met onderdrukkende regimes niet kan blijven voortduren, en dat de bijdrage van de wapenproductie aan de technologische en economische ontwikkeling van Italië gering is.²³

19. Zie: 'Stellungnahme des 'Arbeitskreises Arbeitnehmer wehrtechnischer Unternehmen' vom 25. Oktober 1976', in: Ulrich Albrecht, Peter Loch en Herbert Wulf, *Arbeitsplätze durch Rüstung? Warnung vor falschen Hoffnungen*, 1978, pp. 181-183.

20. 'IG Metall-Stellungnahmen, 12. April 1977', in: Albrecht e.a., *op. cit.*, pp. 184-198.

21. Metall Presse-dienst, *Georg Benz fordert Einschränkung des Waffenexports*, 30 april 1981.

22. Reijo Lindroos, *Disarmament and Employment. A Study on the Employment Aspects of Military Spending and on the Possibilities to Convert Arms Production to Civilian Production*, Helsinki, april 1980.

23. Jan Prins in: *Oost Europa Verkeningen, op. cit.*, pp. 27 en 28.

3 Vakbondsactiviteiten op het gebied van vrede en veiligheid

3.1. De Verenigde Staten van Amerika²⁴

Wat betreft de vakbondsactiviteiten in de VS moet, naast het onder 2.1 al genoemde werk van de IAM met betrekking tot de wetgeving en tot de scholing van de eigen leden, gewezen worden op het werk dat door plaatselijke vakbondsleden en -leiders verricht wordt in het kader van een vijftiental bestaande konversieprojecten. In deze konversieprojecten zitten vredesactiviteiten, vakbondsmensen, wetenschappers, (voormalige) werknemers van wapenfabrieken, geestelijken, studenten en anderen bij elkaar, met het doel een of meer nabijgelegen wapenfabrieken van buitenaf – en zo mogelijk van binnenuit, via de werknemers – in de richting van konversie te drukken. De verschillende projecten slagen vooralsnog niet in het bereiken van dit doel. Dit wil overigens niet zeggen dat de projecten geen invloed hebben. Zo geeft een van de projecten, het *Mid Peninsula Conversion Project* (dat zich richt op konversie in de streek onder San Francisco, het concentratiepunt van de militaire elektronika-industrie in de VS), een tweemaandelijks blad uit in oplage van meer dan 10.000 exemplaren. Ook verrichten leden van het MPCP een studie naar zonne-energieproductie als alternatief voor wapenproductie.²⁵ Konkreet is dit aanleiding geweest voor het opzetten van een zonne-energiebedrijfje, met hulp van ingenieurs die uit de plaatselijke wapenfabrieken gestapt waren. Voorbeelden van konversieprojecten waarin vakbondsleiders en -leden deelnemen zijn: het reeds genoemde MPCP, het *Texas Economic Conversion Project* en het Honeywell Project. Tot slot moet nog gewezen worden op de organisatie *SANE (a Citizens' Organization for a Sane World)*. Hoogste prioriteit bij SANE heeft momenteel de konversieproblematiek. SANE werkt als burgerorganisatie voor de vrede zeer nauw samen met de reeds genoemde IAM. SANE ondersteunt de IAM door het doen van studie, het organiseren van kongressen en het leveren van een bijdrage aan de scholing en vorming van plaatselijke vakbondsleden en -leiders op het gebied van vrede en veiligheid.

3.2. Groot-Brittannië²⁶

In het Britse vakbondswerk nemen de *shop stewards* (bedrijfskontaktpersonen) een centrale rol in. De *shop stewards*, waar er in Groot-Brittannië meer dan 200.000 van zijn, hebben

24. Zie: Piet Houben, *op. cit.*, pp. 17-23 en pp. 30-43.

25. Robert DeGrasse e.a., *Creating Solar Jobs, options for military workers and communities*, november 1978.

26. Zie: Jan Prins, Studiecentrum voor Vredesvraagstukken, *op. cit.*, pp. 45-58.

direct contact met de individuele werknemers op de afdeling waardoor ze gekozen zijn. De shop stewards onderhandelen met de directie over onder andere de tarieven en de arbeidsomstandigheden. Op plaatsen waar meerdere vakbonden werken zijn *joint committees* of *linking committees* van shop stewards ontstaan. Zo was het ook het geval bij de inmiddels befaamde wapenproducerende onderneming *Lucas Aerospace*. Sinds 1972 bestond daar een *joint committee*.

Lucas Aerospace maakt onder andere startmotoren, brandstofinjectie- en ijsbestrijdingssystemen. Ze is onder andere onderaannemer van de Jaguar Tornado en ongeveer 50% van de productie van Lucas Aerospace ligt in de defensiesfeer.

De shop stewards stelden, in nauwe samenwerking met de werknemers van Lucas Aerospace, in reactie op voorafgaande en opnieuw dreigende ontslagen in 1976 een alternatief plan op (tussen 1970 en 1974 was het personeelsbestand al van 18.000 naar 13.000 werknemers teruggelopen). In dit plan, dat was gebaseerd op een inventarisatie van ideeën van de werknemers op de werkvloer, werden rond 150 nieuwe producten genoemd, vergezeld van aanbevelingen over de reorganisatie van de productie. Het plan streeft twee doeleinden na: het veiligstellen van de werkgelegenheid en het fabriceren van maatschappelijk aanvaardbare en nuttige goederen. Het plan is er verder op gericht dusdanige veranderingen in het productieproces aan te brengen, dat de ervaring van het geschoold personeel en de wetenschappelijke kennis van ingenieurs zo optimaal mogelijk gebruikt wordt. Voorbeelden van genoemde producten zijn:

- een voertuig, speciaal geschikt voor bergachtige ontwikkelingslanden, uitgerust voor het rijden zowel op de weg als op het spoor;
- nierdialyse-apparatuur;
- boorinstallaties voor aardgas en olie;
- een bepaald zeer efficiënt type warmtepomp.

De leiding van Lucas Aerospace staat van het begin af negatief tegenover de plannen en heeft tot nu toe alles afgewezen. Haar dreiging met ontslagen heeft zij echter moeten intrekken, de plannen van de werknemers hebben immers duidelijk gemaakt dat genoeg produceerbare producten voorhanden zijn. Recentelijk is de leiding echter weer enigszins in het offensief, doordat ze een van de meest strijdbare shop stewards, Mike Cooley, ontslagen heeft. Daartegen is een (internationaal) verzet in gang gezet.

Intussen is overigens al een tweede en derde versie van het plan van de Lucas-werknemers verschenen. Deze beide keren is er bij het opstellen van de plannen nauw samengewerkt met twee daarvoor speciaal opgezette centra voor alternatieve technologie, CAITS London en CAITS Bradford (*Centres for Alternative Industrial and*

Technological Systems). Andere Britse bedrijven waarin vergelijkbare plannen zijn ontwikkeld zijn: *Vickers* (tankproductie en marinebouw), *Hawker Siddeley*, *Rolls Royce* en *BAC*.

2.3. De Bondsrepubliek Duitsland²⁷

In de BRD zijn de ontwikkelingen minder gunstig dan in Groot-Brittannië. Gewezen is al op de *Arbeitskreis Arbeitnehmer Wehrtechnischer Unternehmen* en hun actie in 1975. Daarnaast moet nog gewezen worden op de ontwikkelingen bij *Fokker-VFW* in Speyer (vliegtuig- en helikopterproductie). Tussen 1975 en 1978 is daar de vraag aan de orde geweest welke de beste strategie zou zijn voor de werknemers. Hoewel de werknemers in meerderheid voor een verlaging van het aandeel van militair werk zijn, maken ze een duidelijk voorbehoud: het mag niet ten koste gaan van de omvang en de kwaliteit van de werkgelegenheid. Ze ontwikkelen zelf echter geen alternatieve plannen en zijn daardoor tenslotte toch weer overgeleverd aan de leiding van VFW-Fokker en de overheid, die besloten hebben de militaire productie in Speyer in stand te houden.

4 Wat is van belang voor de Nederlandse situatie?

1. De discussie die momenteel binnen de FNV gevoerd wordt over vrede en ontwapening moet leiden tot een standpuntbepaling van de FNV. Een deel van deze standpuntbepaling heeft betrekking op initiatieven die de FNV binnen de internationale vakbeweging moet ondernemen. Aangezien met name de Duitse DGB en de Britse TUC al op eerdere tijdstippen met vrij vergaande standpunten naar buiten kamen kan de FNV hierop aansluitend, en samen met deze centrales, proberen binnen het IVVV de standpuntbepaling aan te scherpen voordat de Amerikaanse AFL/CIO opnieuw tot het IVVV toetreedt. Daarnaast kan de FNV binnen het IVVV verdergaande initiatieven nemen om – mogelijk tegen een nieuwe trend van koude-oorlogsgedanken in – voor zover dat nog niet gebeurd is de contacten te hernieuwen en te intensiveren.

2. De FNV moet, ter onderbouwing van haar uitspraken over vrede en ontwapening, studie laten verrichten naar de invloed van bewapeningsuitgaven op:

- de economische groei;
- de exportontwikkeling;
- de inflatie;
- de werkgelegenheid.

27. Idem, pp. 89-90.

3. Van de Amerikaanse vakbond IAM kan de FNV leren, dat het scheppen van wettelijke randvoorwaarden voor konversie, hetzij door het indienen van nieuwe wetten, hetzij door het veranderen van bestaande, van belang is. Onder andere moet in deze wetgeving worden ingegaan op de financiële zekerstelling van de positie van de werknemers in geval van omschakeling.

4. Vorming en scholing van leden is een belangrijke taak van de vakbeweging, met name ook op het gebied van vrede en veiligheid.

5. Het door plaatselijke vakbondsafdelingen en individuele vakbondsleden aangaan van coalities met plaatselijke vredesgroepen en plaatselijke wetenschappers is nuttig en noodzakelijk (zie de ervaringen in de VS, zie voor Groot-Brittannië CAITS).

6. Een benadrukking van het werk van de bedrijfskontaktpersonen en van de bedrijfsledengroepen (eventueel ten nadele van de Ondernemingsraad) lijkt, gezien de positieve Britse ervaringen (*shop stewards*) en de negatieve ervaringen in de Duitse situatie (waarin er sprake is van een zwakke positie van vertrouwenslieden ten opzichte van de Bedrijfsraad), wenselijk; immers het ontwikkelen van alternatieve plannen door de werknemers op de werkvloer vereist een vakbondsstructuur die ook nadruk legt op juist dat niveau.